

بررسی میزان انعکاس موضوعات کتابداری و اطلاع‌رسانی در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی (شاخه نظری) در سال تحصیلی ۹۰-۱۳۸۹

میشم جوان بخت^۱

اسماعیل وزیری^۲

مریم یقظین^۳

چکیده

یکی از راه‌های شناساندن جایگاه هر رشته علمی برای جامعه و بخصوص دانش‌آموزان انعکاس مسائل مربوط به آن رشته در متون درسی است. نظر به اهمیت نقش محتوایی کتابهای درسی در انعکاس موضوعات و مسائل گوناگون و از طرف دیگر ناشناخته ماندن رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در دوران تحصیل برای دانش‌آموزان، در پژوهش حاضر میزان توجه به حوزه‌های موضوعی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در محتوای کتابهای درسی با استفاده از روش تحلیل محتوا، بررسی و تحلیل گردید. ابزار اندازه‌گیری در این پژوهش چک لیست محتوای کتاب درسی بود. یافته‌های حاصل از بررسی ۴۳ کتاب دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی شاخه نظری نشان داد کتابهای رشته علوم انسانی نسبت به سایر رشته‌ها بیشتر به موضوعات این رشته علمی توجه داشته‌اند. در بین کتابها از لحاظ میزان اطلاعات، کتاب «زبان فارسی» سال دوم دبیرستان مشترک تمامی رشته‌ها و از نظر تعداد دفعات کتاب «دین و زندگی» دوره پیش‌دانشگاهی مشترک تمامی رشته‌ها به موضوعات علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی پرداخته‌اند. مقوله مرجع و کلیات در رشته

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه شیراز

javanbakht.meysam.۳۷۰@gmail.com

۲. عضو هیئت علمی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه زابل esmvaziri@gmail.com

۳. کارشناس کتابداری و اطلاع‌رسانی yaghtinm@yahoo.com

کتابداری و اطلاع‌رسانی هم از نظر تعداد دفعات و هم از نظر حجمی که کتابهای درسی به آن پرداخته‌اند، بیشتر از سایر مقوله‌ها در کتابهای درسی دوره دبیرستان و پیش‌دانشگاهی شاخه نظری، منعکس گردیده است.

کلیدواژه: کتابداری و اطلاع‌رسانی، کتابهای درسی، دوره متوسطه، پیش‌دانشگاهی.

مقدمه

کتاب درسی یکی از مهم‌ترین مراجع و منابع یادگیری دانش‌آموزان در هر نظام آموزشی است و در ایران نیز یکی از مهم‌ترین نقشها را در برنامه درسی نظام آموزش و پرورش ایفا می‌نماید. به عبارت دیگر، در ایران بیشتر فعالیتهای آموزشی در چارچوب کتاب درسی صورت می‌گیرد و بیشترین فعالیتها و تجربه‌های آموزشی دانش‌آموز و معلم بر محور آن سازماندهی می‌شود (عریضی و عابدی، ۱۳۸۲).

یکی از راه‌های شناساندن جایگاه هر رشته برای جامعه و بویژه دانش‌آموزان، انعکاس مسائل مربوط به آن رشته در متون درسی مدارس و دانشگاه‌هاست. بر اساس پژوهشهای صورت گرفته، رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی چنان که شایسته این رشته است، مورد شناسایی قرار نگرفته است. برای مثال، یافته‌های پژوهشی «بیگدلی و آبام» (۱۳۸۲) نشان داد در بین نمونه آماری فقط یک نفر (۴/۳۵٪) قبل از ورود به این رشته آشنایی زیادی با رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دارد و ۹۱/۳۰٪ یا اصلاً با این رشته آشنایی ندارند یا میزان آشنایی آنها خیلی کم است. نتایج پژوهش «وزیری» (۱۳۸۲) نیز نشان داد از مجموع ۲۴۰ دانشجوی دوره کارشناسی کتابداری دانشگاه‌های دولتی سطح شهر تهران، تنها ۶ نفر با آشنایی کامل وارد این رشته شده‌اند. این آمار بیانگر ناشناخته ماندن رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در سطح کشور و بخصوص در بین دانش‌آموزان است.

نظر به اهمیت نقش محتوایی کتابهای درسی در انعکاس موضوعات و مسائل گوناگون و محور بودن کتاب‌های درسی در نظام آموزشی ایران و از طرفی

ناشناخته ماندن رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در دوران تحصیل برای دانش‌آموزان، پژوهش حاضر در صدد بررسی چگونگی این وضعیت است. به این منظور، در این پژوهش محتوای کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی شاخه نظری و میزان توجه این کتابها به «حوزه‌های موضوعی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی» را به تفکیک پایه تحصیلی و درسها، بررسی و تحلیل محتوا شده است.

هدف پژوهش

هدف کلی از پژوهش حاضر، تعیین میزان چگونگی انعکاس حوزه‌های موضوعی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در متون درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی شاخه نظری است.

هدفهای جزئی

- شناسایی مقوله‌های موضوعی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی شاخه نظری و بررسی وضعیت آنها.
- شناسایی میزان تکرار مقوله‌های موضوعی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی شاخه نظری.

پیشینه پژوهش

«منصوری و فریدونی» (۱۳۸۸) در پژوهشی با استفاده از روش تحلیل محتوا، به تحقیق و بررسی نمادهای هویت ملی از بُعد سرزمینی و تاریخی در کتابهای دوره پنج ساله ابتدایی در سال تحصیلی ۱۳۸۷-۱۳۸۶ پرداختند. نتایج حاصل از بررسی نشان داد میزان توجه به مقوله‌های هویت ملی مورد بحث در کتابهای درسی بررسی شده، حدود ۷٪ کل محتوای کتابها بوده که بخش ناچیزی را تشکیل می‌دهد. همچنین، بررسی داده‌ها نشان داد میزان استفاده از تصاویر در بیان هویت ملی ایرانی

نیز کم بوده است و نبود توجه جدی به نقش داستانها و اساطیر در تقویت روحیه ملی کودکان نیز دیده می‌شود.

«عریضی و عابدی» (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب درسی دوره ابتدایی بر حسب سازه انگیزه پیشرفت» به تجزیه و تحلیل سازه انگیزه پیشرفت و مؤلفه‌های آن با استفاده از روش تحقیق تحلیل محتوا پرداختند. یافته‌های پژوهش نشان داد کتابهای ریاضی و علوم تجربی بیش از دیگر کتابهای درسی به سازه انگیزه پیشرفت توجه کرده‌اند. کتابهای فارسی و دینی و قرآن تاحدودی به آن پرداخته و کتابهای تعلیمات اجتماعی در توجه به این سازه ضعیف بوده‌اند. همچنین، در بین پایه تحصیلی دوره ابتدایی، کتابهای پایه چهارم و پنجم در حد زیاد و کتابهای پایه اول و دوم، کمتر به سازه انگیزه پیشرفت توجه نموده‌اند.

«شکیباییان» (۱۳۸۷) در پژوهشی، شکل‌گیری هویت ملی را در کتابهای درسی دوره ابتدایی با استفاده از روش تحلیل محتوا بررسی نمود. جامعه آماری، تمامی کتابهای درسی دوره ابتدایی سال تحصیلی ۸۲-۱۳۸۱ بود. یافته‌های پژوهش نشان داد در تمامی دروسهای کتابهای دوره ابتدایی، کمترین ضریب اهمیت را مقوله هویت و بیشترین ضریب اهمیت را تصاویر مربوط به ارزشهای انقلابی کسب کرده است. همچنین، یافته دیگر پژوهش نشان داد در کل تصاویر کتابهای دوره ابتدایی، به اسطوره‌های ملی و شخصیت‌های شاهنامه توجهی نشده است.

«فاضل» (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان «جامعه‌پذیری و درونی‌سازی ارزشهای دفاع مقدس؛ نقدی بر ارزشهای دفاع مقدس در کتابهای درسی» با استفاده از روش تجزیه و تحلیل، محتوای کتابهای درسی را از نظر ارزشهای دفاع مقدس تحلیل نمود. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل نشان داد نتایج سزاوار ارزشهایی چون دفاع مقدس نبوده و اختصاص بخش ناچیزی از کتابهای درسی به این ارزشها را نشان

می‌دهد. از کل ۳۵۳۳۷ صفحه مطلب ذکر شده در کتابهای درسی مقاطع مختلف آموزش و پرورش، فقط ۲۶۸ صفحه به طور مستقیم به موضوع دفاع مقدس اختصاص یافته است؛ یعنی حدود ۰/۷۵ درصد از کل صفحات. مطالب ذکر شده نیز شایسته بازنگری است تا مطالب جدید و با کیفیت بهتر جایگزین گردد.

«شیخاوندی» (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «بازتاب هویت‌های جنسیتی در کتابهای تعلیمات اجتماعی آموزش و پرورش ابتدائی و دوره راهنمایی تحصیلی» کتابهای درسی جغرافیا، تاریخ و تعلیمات اجتماعی را در دوره‌های ابتدایی و راهنمایی بررسی کرد. یافته‌های حاصل از بررسی نشان داد تنها در کتاب تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی، تا حدودی به طور آگاهانه تعادلی در تکوین هویت جنسیتی دختر و پسر برقرار شده است. در کتابهای دوم و سوم راهنمایی، هویت جنسیتی دختران کم‌رنگ شده است.

«محسنیان» (۱۳۸۳) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی نقش کتابهای درسی در دوره‌های ابتدائی و راهنمایی تحصیلی در ترغیب دانش‌آموزان به مطالعه» نقش کتابهای درسی را در تشویق دانش‌آموزان به مطالعه در دوره‌های ابتدائی و راهنمایی بررسی نمود. برای این منظور، محتوای پیامهای کتابهای درسی در دوره‌های مذکور در خصوص رابطه مطالب با تشویق دانش‌آموزان به مطالعه به روش تحلیل محتوا، بررسی گردید. جامعه آماری، تمامی کتابهای درسی دوره ابتدائی (۲۸ کتاب) و دوره راهنمایی تحصیلی (۳۳ کتاب) بود. یافته‌های حاصل از پژوهش نشان داد در بین کتابهای پنج سال دوره ابتدائی، بیشترین اشاره‌ها به کتاب و کتابخوانی به کتاب فارسی و کمترین آنها به کتابهای آموزش قرآن مربوط می‌شود. در بین کتابهای درسی ۳ سال دوره راهنمایی تحصیلی، بیشترین اشاره‌ها به کتاب و کتابخوانی، به

کتاب فارسی و کمترین آنها به کتابهای تعلیمات اجتماعی مربوط می‌شود. در کتابهای جغرافیا، هنر و حرفه و فن نیز اصولاً نکته‌ای در این زمینه مطرح نشده است. «نصر اصفهانی، فاتحی‌زاده و فتحی» (۱۳۸۳) در پژوهشی با عنوان «جایگاه

مهارتهای اجتماعی مورد نیاز دانش‌آموزان در کتابهای درسی عمومی دوره عمومی» به بررسی مهارتهای اجتماعی در کتابهای درسی عمومی با استفاده از روش تحقیق تحلیل محتوا پرداختند. در این پژوهش، ۳۳ عنوان کتاب از سال اول تا سوم دوره متوسطه تجزیه و تحلیل گردید. یافته‌های پژوهش نشان داد محتوای کتابهای عمومی دوره متوسطه به مهارتهای اجتماعی فراوان و متنوعی پرداخته است و در بین مهارتهای اجتماعی، مهارتهای ارتباطی، مهارت درک ارزشهای اجتماعی، مهارت خودگردانی، بیش از سایر موارد، در این کتابها به آنها پرداخته شده است.

«یعقوبی، میرزایی و کریمی دهکردی» (۱۳۸۲) در پژوهشی به بررسی میزان انعکاس موضوعات منابع طبیعی در کتابهای درسی سه مقطع ابتدائی، راهنمایی و دبیرستان پرداختند. این پژوهش، با استفاده از روش تحقیق استنادی و مطالعات کتابخانه‌ای صورت گرفت. یافته‌های حاصل از پژوهش نشان داد مسائل مربوط به منابع طبیعی و محیط زیست در متون آموزشی سه دوره، از نظر کیفیت مطالب ناکافی است. در دوره ابتدائی به طور کلی ۴۵ صفحه به مطالب مزبور به منابع طبیعی اختصاص یافته که در مقایسه با کل حجم کتابهای درسی این مقطع، حدود ۱/۵٪ از کل است. در مقطع راهنمایی، مطالب مربوط به منابع طبیعی و محیط زیست خیلی کم است و تنها در کتابهای جغرافی، فارسی و حرفه و فن، اشاره‌هایی بسیار جزئی، به منابع طبیعی به چشم می‌خورد. در مقطع دبیرستان، در بین رشته‌ها، رشته علوم تجربی بیشترین مطالب مربوط به منابع طبیعی را داراست.

«رئیس دانا» (۱۳۷۴) در پژوهشی، محتوای برنامه درسی ریاضی دوره راهنمایی را بررسی نمود. جمع بندی کلی از تعبیر و تفسیر داده‌های حاصل از تحقیق نشان داد از نظر محتوای کلی و چارچوب اساسی منطبق با الگوی پیش بینی شده در برنامه آموزش ریاضی است و به تغییرات اساسی و کلی نیاز ندارد و کتاب راهنمای تدریس برای معلمان ریاضی به تجدید نظر و اصلاح نیاز دارد.

در تحقیقی که توسط «وهاب شهبازی» (۱۳۷۳) درباره محتوای کتاب درسی تعلیمات اجتماعی و فارسی دوره ابتدایی از نظر انطباق با هدفهای راهنمایی شغلی انجام گرفته، نتایج زیر حاصل شده است:

۱- بالاترین فراوانی مشاهده شده مربوط به شغل آموزگاری و کمترین فراوانی به شغل قضاوت، خبرنگاری، زرگری، باربری، شکار، بزازی و مسگری مربوط می‌باشد.

۲- ۵۴٪ از مشاغل معرفی شده، سنتی بوده و ۴۶٪ به مشاغل جدید مربوط است. همچنین ۷۰٪ مشاغل مورد تأکید مردانه بود و ۳۰٪ را مشاغل زنانه تشکیل می‌داد.

جمع بندی: با نگاهی به پژوهشهای انجام شده در این حوزه می‌توان نتیجه گرفت که اکثر پژوهشگران تقاضای تجدید نظر و اصلاح کتابهای درسی را دارند و معتقدند تقسیم مفاهیم در کتابهای درسی به شکل صحیح صورت پذیرفته است، به طوری که در یک کتاب زیاد و در کتاب دیگر هیچ گونه مطلبی وجود ندارد و مطالب ارائه شده کیفیت مطلوبی ندارند. همچنین، از نظر موضوعی نیز پژوهشی به تحلیل حوزه کتابداری و اطلاع رسانی در متون درسی نپرداخته است، لذا نیاز به انجام چنین پژوهشی جهت تعیین وضعیت موجود و ارائه راهکارهایی در این راستا، ضروری است.

سؤالهای پژوهش

۱. در هر دوره و پایه تحصیلی محتوای کتاب‌های درسی تا چه میزان به موضوعات کتابداری و اطلاع‌رسانی اشاره کرده است و مقوله‌های موضوعی کتابداری و اطلاع‌رسانی موجود در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش دانشگاهی شاخه نظری، کدامند؟
۲. میزان تکرار هر مقوله نسبت به مقوله‌های دیگر در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش دانشگاهی شاخه نظری، به چه میزان است؟

روش پژوهش و اجرا

در این پژوهش، به منظور بررسی کتابهای درسی به لحاظ پرداختن به موضوعات کتابداری و اطلاع‌رسانی، از شیوه تحلیل محتوا استفاده شد. تحلیل محتوا از جمله فوننی است که عموماً برای تحلیل منابع مکتوب از قبیل کتابها، وبلاگها، نقاشیها و منابع حقوقی به کار می‌رود (Earl, ۲۰۰۳: ۳۴). همچنین، به عنوان یک شیوه پژوهشی برای توصیف عینی، نظام‌دار و کمی محتوای رسانه ارتباطی تعریف شده است (بورگ و همکاران، ۱۹۹۶).

روش اجرا در این پژوهش به این صورت بود که ابتدا محتوای تمامی کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش دانشگاهی شاخه نظری به دقت بررسی شد. صفحات یا درسهایی که به نوعی در آنها به موضوعات مربوط به کتابداری و اطلاع‌رسانی اشاره شده بود، مشخص گردید، سپس میزان حجم و میزان تکرار این مطالب نسبت به کل حجم کتابهای هر دوره از نظر کمی تعیین گردید و گزارش نتایج پژوهش نیز در قالب گزارش فراوانی هر کتاب انجام گرفت.

ابزار اندازه‌گیری

در پژوهش حاضر، ابزار اندازه‌گیری، سیاهه و آرسی تحلیل محتوای کتابهای درسی بود. به منظور تدوین این سیاهه و آرسی، ابتدا تعداد قابل توجهی از منابع نظری در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی بررسی و زیر شاخه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی استخراج گردید و به عنوان سیاهه و آرسی تحلیل محتوا به کار گرفته شد. برای تهیه این سیاهه و آرسی، از نوعی طرح ترکیبی استفاده شد. این طرح ترکیبی از طرح رده‌بندی دیویی، طرح رده‌بندی لیزا که برای گروه‌بندی مقاله‌ها و سایر آثار علمی در بانک اطلاعاتی چکیده‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی به کار می‌رود، برنامه مصوب جدید دوره کارشناسی کتابداری و اطلاع‌رسانی (کمیته کتابداری وزارت علوم) و سرفصلهای دوره کارشناسی ارشد و دکتری است. از تلفیق این چهار مقوله، ۱۴ رده موضوعی در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی تعیین و تعریف گردید. این رده‌ها عبارتند از:

۱. کلیات (شامل مبانی و مفاهیم اساسی رشته فلسفه، تاریخچه، اصول تحقیق در کتابداری و اطلاع‌رسانی و...)
۲. مدیریت (شامل مسائل مالی، کارکنان، برنامه‌ریزی)
۳. سازماندهی (شامل فهرست‌نویسی، رده‌بندی و کتابشناسی)
۴. مجموعه‌سازی (شامل انتخاب مواد، گردآوری مواد، انواع مواد کتابخانه، استانداردهای مجموعه‌سازی، اشتراک منابع، همکاری و امانت بین کتابخانه‌ای)
۵. حفاظت و نگهداری مواد و ساختمان و تجهیزات
۶. ذخیره و بازیابی اطلاعات (شامل نمایه‌سازی، چکیده‌نویسی، اصطلاحنامه، کاوش و جستجو، نیازسنجی اطلاعات و بانکهای اطلاعاتی)
۷. حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی (شامل آموزش، انجمنهای حرفه‌ای، وضعیت شغلی)
۸. مرجع (کارمرجع، منابع مرجع، مصاحبه مرجع، خدمات مرجع، مهارتهای اطلاع‌یابی)
۹. انواع کتابخانه و مراکز اطلاع‌رسانی

(کتابخانه‌های دانشگاهی، کتابخانه‌های عمومی، کتابخانه‌های آموزشگاهی، کتابخانه‌های ملی، کتابخانه‌های دیجیتالی و الکترونیکی و مجازی و سایر انواع کتابخانه‌ها مانند کتابخانه‌های زندان، مساجد و...) ۱۰. فناوری اطلاعات، نظامها و شبکه‌های اطلاع‌رسانی ۱۱. مدیریت دانش ۱۲. کتابسنجی و اطلاع‌سنجی ۱۳. نشر و حق مؤلف و اقتصاد اطلاعات ۱۴. مطالعه، کتابخوانی، سوادآموزی، جامعه اطلاعاتی و سواد اطلاعاتی.

از این طرح ترکیبی (سیاهه و ارسی) در مرحله گردآوری اطلاعات استفاده شد و صفحاتی از کتابهای دوره متوسطه و پیش دانشگاهی شاخه نظری که در آنها موضوعات کتابداری و اطلاع‌رسانی بود، یادداشت و ثبت گردید.

جامعه پژوهش

جامعه آماری پژوهش شامل تمامی کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش دانشگاهی شاخه نظری در سال تحصیلی ۹۰-۱۳۸۹ است.

نمونه پژوهش

نمونه پژوهش شامل ۴۳ کتاب است که در جدول شماره ۱ آمده است. البته، با توجه به ماهیت پژوهش کتابهایی که تناسب بیشتری با هدف و موضوع پژوهش داشتند، به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. بنابراین، روش نمونه‌گیری، هدفمند بوده است.

جدول ۱. کتابهای دوره متوسطه مورد استفاده در نمونه پژوهش

سال اول	سال دوم (رشته ریاضی، تجربی، علوم انسانی)	سال سوم (رشته ریاضی، تجربی، علوم انسانی)	پیش‌دانشگاهی (رشته ریاضی، تجربی، علوم انسانی)
ادبیات فارسی ۱	ادبیات فارسی ۲ (مشترک تمامی رشته‌ها)	ادبیات فارسی ۳ (به جز رشته علوم انسانی)	زبان و ادبیات فارسی ۱ و ۲ (مشترک تمامی رشته‌ها)
زبان فارسی ۱	زبان فارسی ۲ (مشترک تمامی رشته‌ها)	زبان فارسی ۳ (به جز رشته علوم انسانی)	انگلیسی ۱ و ۲ (مشترک تمامی رشته‌ها)
دین و زندگی ۱	دین و زندگی ۲ (مشترک تمامی رشته‌ها)	دین و زندگی ۳ (مشترک تمامی رشته‌ها)	دین و زندگی (مشترک تمامی رشته‌ها)

سال اول	سال دوم (رشته ریاضی، تجربی، علوم انسانی)	سال سوم (رشته ریاضی، تجربی، علوم انسانی)	پیش‌دانشگاهی (رشته ریاضی، تجربی، علوم انسانی)
عربی ۱	انگلیسی ۲ (مشترک تمامی رشته‌ها)	انگلیسی ۳ (مشترک تمامی رشته‌ها)	ادبیات فارسی ۱ (رشته علوم انسانی)
انگلیسی ۱	عربی ۲ (به جز رشته علوم انسانی)	عربی ۳ (به جز رشته علوم انسانی)	ادبیات فارسی ۲ (رشته علوم انسانی)
مطالعات اجتماعی	جغرافیا (به جز رشته علوم انسانی)	تاریخ معاصر ایران (به جز رشته علوم انسانی)	جغرافیا (رشته علوم انسانی)
.....	آمادگی دفاعی (مشترک تمامی رشته‌ها)	مبانی علم رایانه (رشته ریاضی)	علوم اجتماعی (رشته علوم انسانی)
.....	عربی ۲ (رشته علوم انسانی)	عربی ۳ (رشته علوم انسانی)	تاریخ‌شناسی (رشته علوم انسانی)
.....	جغرافیا ۱ (رشته علوم انسانی)	زبان فارسی ۳ (رشته علوم انسانی)	عربی ۱ و ۲ (رشته علوم انسانی)
.....	تاریخ ایران و جهان ۱ (رشته علوم انسانی)	ادبیات فارسی ۳ (رشته علوم انسانی)	فلسفه (رشته علوم انسانی)
.....	اقتصاد ۲ (رشته علوم انسانی)	روان‌شناسی (رشته علوم انسانی)
.....	جامعه‌شناسی ۱ (رشته علوم انسانی)	تاریخ ایران و جهان ۲ (رشته علوم انسانی)
.....	تاریخ ادبیات ایران و جهان ۱ (رشته علوم انسانی)	تاریخ ادبیات ایران و جهان ۲ (رشته علوم انسانی)
.....	جغرافیا ۲ (رشته علوم انسانی)
.....	منطق (رشته علوم انسانی)
.....	فلسفه (رشته علوم انسانی)
.....	آرایه‌های ادبی (رشته علوم انسانی)
.....	جامعه‌شناسی ۲ (رشته علوم انسانی)

یافته‌های پژوهش

این بخش با هدف پاسخگویی به پرسشهای اساسی پژوهش، هر یک از سؤالهای تحقیق را به طور جداگانه تجزیه و تحلیل می‌کند.

سؤال اول: در هر دوره و پایه تحصیلی، محتوای کتابهای درسی تا چه میزان به موضوعات کتابداری و اطلاع‌رسانی اشاره کرده است و مقوله‌های موضوعی کتابداری و

اطلاع‌رسانی موجود در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی شاخه نظری، کدامند؟

در پاسخ به سؤال اول این پژوهش، بر اساس سیاهه و آرسی ترکیبی، هر یک از مقوله‌های ذکر شده در سیاهه و آرسی را بررسی می‌کنیم.

همان‌طور که در جدول ۲ نشان داده شده است، در مقوله کلیات در ۱۱ کتاب از کتابهای دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی در ۴۹ صفحه، پاراگراف و یا چند خط در رابطه با موضوعات کتابداری و اطلاع‌رسانی، در رده کلیات مطلب آمده است. بیشترین مطلب مربوط به کتاب زبان فارسی سال دوم تمامی رشته‌ها با ۳۰ صفحه است. در سایر کتابها، دو یا سه خط تا دو صفحه مطلب در این رابطه آمده است. در بین این ۴۹ صفحه، پاراگراف و یا چند خط، اطلاعات مربوط به تاریخچه تأسیس کتابخانه‌ها، تاریخ خط و نگارش، بیش از سایر جنبه‌های رده تکرار شده است.

جدول ۲. مقوله‌های رده کلیات در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی

کلیات (شامل مبانی و مفاهیم اساسی، فلسفه، تاریخچه، اصول تحقیق کتابداری و اطلاع‌رسانی و...)		
تاریخ ادبیات ایران و جهان ۱ (سال دوم دوره متوسطه رشته علوم انسانی)	تاریخ ادبیات ایران و جهان ۲ (سال سوم دوره متوسطه رشته علوم انسانی)	تاریخ ایران و جهان ۲ (سال سوم دوره متوسطه رشته علوم انسانی)
تاریخ ایران و جهان ۱ (سال دوم دوره متوسطه رشته علوم انسانی)	زبان فارسی ۲ (سال دوم دوره متوسطه مشترک تمامی رشته‌ها)	زبان فارسی ۳ (سال سوم دوره متوسطه به جز رشته علوم انسانی)
دین و زندگی (دوره پیش‌دانشگاهی مشترک تمامی رشته‌ها)	جغرافیا (دوره پیش‌دانشگاهی رشته علوم انسانی)	فلسفه (دوره پیش‌دانشگاهی رشته علوم انسانی)
تاریخ معاصر ایران (سال سوم دوره متوسطه بجز رشته علوم انسانی)	تاریخ‌شناسی (دوره پیش‌دانشگاهی رشته علوم انسانی)

در مقوله سازماندهی، در دو کتابی که در جدول ۳ آمده، مطالبی در مورد انواع فهرست، و تقسیم‌بندی علوم آمده که ۶ صفحه از تمامی صفحات این دو کتاب را به خود اختصاص داده است.

جدول ۳. مقوله‌های رده سازماندهی در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی

سازماندهی (شامل فهرست نویسی، رده بندی و کتابشناسی)	
دین و زندگی (دوره پیش‌دانشگاهی مشترک تمامی رشته‌ها)	زبان فارسی ۲ (سال دوم دوره متوسطه مشترک تمامی رشته‌ها)

در مقوله مجموعه‌سازی، در هفت کتابی که در جدول ۴ آمده، در ۲۲ صفحه از تمامی صفحات این هفت کتاب، اطلاعاتی درباره مقوله مجموعه‌سازی دارد. در بین این ۲۲ صفحه، بیشتر اطلاعات ارائه شده به تعریف نشریه، مجله، نقشه و بویژه روزنامه‌ها در یک یا دو بند مربوط است و هیچ اطلاعاتی درباره دیگر مواد کتابخانه‌ای، انتخاب مواد، همکاری و امانت بین کتابخانه ای و ... داده نشده است.

جدول ۴. مقوله‌های رده مجموعه‌سازی در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی

مجموعه‌سازی (شامل انتخاب مواد، گردآوری مواد، انواع مواد کتابخانه، استانداردهای مجموعه‌سازی، اشتراک منابع، همکاری و امانت بین کتابخانه‌ای)		
جامعه شناسی ۲ (سال سوم دوره متوسطه رشته علوم انسانی)	دین و زندگی (دوره پیش‌دانشگاهی مشترک تمامی رشته‌ها)	زبان فارسی ۲ (سال دوم دوره متوسطه مشترک تمامی رشته‌ها)
ادبیات فارسی ۲ (سال دوم دوره متوسطه مشترک تمامی رشته‌ها)	تاریخ شناسی (دوره پیش‌دانشگاهی رشته علوم انسانی)	جغرافیا (دوره پیش‌دانشگاهی رشته علوم انسانی)
.....	علوم اجتماعی (دوره پیش‌دانشگاهی رشته علوم انسانی)

در مقوله مرجع، در ۹۰ صفحه از مجموع کل صفحات ۱۸ کتاب، اطلاعاتی که در جدول ۵ آمده است، در مورد انواع منابع مرجع و معرفی آنها، زندگینامه‌های بزرگان، سفرنامه‌ها و کتابشناسی‌ها - که همگی نوعی از منابع مرجع به شمار می‌روند - آمده است. همچنین، در پشت جلد بعضی از کتابها نیز بعضی از فرهنگها و کتابهای

مرجع معرفی شده است. به طور کلی، اطلاعات این مقوله در کتابهای دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی بیشتر به معرفی کتابهای مرجع بویژه زندگینامه‌ها مربوط است. همچنین، به تفصیل، تعریفهایی از دایرةالمعارف، زندگینامه، فرهنگ، سایر منابع مرجع همراه با معرفی نمونه‌هایی از این منابع ارائه شده است. علاوه بر آن، به الزام مطالعه این کتابها در محل کتابخانه اشاره شده ولی هیچ دلیلی برای این امر بیان نشده است. همچنین، اطلاعات اندکی در مورد سایر جنبه‌های مرجع مانند کار مرجع، مصاحبه مرجع، خدمات مرجع و مهارت‌های اطلاع‌یابی داده شده است که به نظر می‌رسد نظر به اهمیت و نقش خدمات مرجع، به بازنگری اساسی نیاز است.

جدول ۵. مقوله‌های رده مرجع در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی

مرجع (کار مرجع، منابع مرجع، مصاحبه مرجع، خدمات مرجع، مهارت‌های اطلاع‌یابی)		
ادبیات فارسی ۱ (سال اول)	تاریخ ادبیات ایران و جهان ۲ (سال سوم دوره متوسطه رشته علوم انسانی)	تاریخ ادبیات ایران و جهان ۱ (سال دوم دوره متوسطه رشته علوم انسانی)
ادبیات فارسی ۳ (سال سوم دوره متوسطه به جز رشته علوم انسانی)	ادبیات فارسی ۳ (سال سوم دوره متوسطه رشته علوم انسانی)	ادبیات فارسی ۲ (سال دوم دوره متوسطه مشترک تمامی رشته‌ها)
زبان فارسی ۳ (سال سوم دوره متوسطه به جز رشته علوم انسانی)	زبان فارسی ۲ (سال دوم دوره متوسطه مشترک تمامی رشته‌ها)	ادبیات فارسی عمومی ۱ و ۲ (دوره پیش‌دانشگاهی مشترک تمامی رشته‌ها)
دین و زندگی (دوره پیش‌دانشگاهی مشترک تمامی رشته‌ها)	دین و زندگی ۱ (سال اول)	زبان فارسی ۳ (سال سوم دوره متوسطه رشته علوم انسانی)
تاریخ‌شناسی (دوره پیش‌دانشگاهی رشته علوم انسانی)	تاریخ معاصر ایران (سال سوم دوره متوسطه به جز رشته علوم انسانی)	فلسفه (دوره پیش‌دانشگاهی رشته علوم انسانی)
جغرافیا (دوره پیش‌دانشگاهی رشته علوم انسانی)	عربی ۳ (سال سوم دوره متوسطه رشته علوم انسانی)	تاریخ ایران و جهان ۲ (سال سوم دوره متوسطه رشته علوم انسانی)

در مقوله انواع کتابخانه و مراکز اطلاع‌رسانی، در چهار کتابی که در جدول ۶ آمده، مطالبی در مورد معرفی کتابخانه‌ها و مراکز آرشیوی آمده است. در مورد اول، گزارش بازدید از کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در ۶ صفحه آورده شده است و در دو مورد دوم در پشت جلد، دو کتابخانه آستان قدس رضوی و کتابخانه مجلس به اختصار معرفی شده است و در تاریخ‌شناسی، در ۷ صفحه آرشیو، اسناد تاریخی و وظایف مراکز اسناد را به طور مختصر ذکر کرده است. در کتابهای دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی، در هیچ رشته و دوره‌ای اطلاعاتی در مورد کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران و کتابخانه‌های بزرگ ایران و جهان داده نشده است، هیچ یک از کتابخانه‌های دانشگاهی را معرفی نکرده و فقط در صفحه ۱۲۷ کتاب جغرافیای سال دوم رشته علوم انسانی، در زیر توضیحات شهر دانشگاهی آمده است: «در این شهرها، مجتمعات بزرگ دانشگاهی، کتابخانه‌ها و آزمایشگاه‌های مختلف، انتشارات، مجله‌های مسکونی دانشجویان و استادان وجود دارد».

جدول ۶. مقوله‌های رده انواع کتابخانه و مراکز اطلاع‌رسانی

در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی

انواع کتابخانه و مراکز اطلاع‌رسانی (کتابخانه‌های دانشگاهی، کتابخانه‌های عمومی، کتابخانه‌های آموزشی، کتابخانه‌های ملی، کتابخانه‌های دیجیتالی و الکترونیکی و مجازی و دیگر انواع کتابخانه مانند کتابخانه‌های زندان، مساجد و...)	
زبان فارسی ۲ (سال دوم دوره متوسطه مشترک تمامی رشته‌ها)	زبان فارسی ۳ (سال سوم دوره متوسطه به جز رشته علوم انسانی)
زبان فارسی ۳ (سال سوم دوره متوسطه رشته علوم انسانی)	تاریخ‌شناسی (دوره پیش‌دانشگاهی رشته علوم انسانی)

در مقوله فناوری اطلاعات، نظامها و شبکه‌های اطلاع‌رسانی در دو کتابی که در جدول ۷ آمده، اطلاعاتی به صورت اندک و ضعیف آمده است. در این دو

کتاب، دربارهٔ بازاریابی شبکه‌ای، اشاعه ابداعات و نوآوریها، وبلاگها و ... در یک یا دو بند اطلاعاتی داده شده است که تعداد ۱۱ صفحه، پاراگراف یا خط از صفحات این دو کتاب را به خود اختصاص داده است.

جدول ۷. مقوله‌های رده فناوری اطلاعات، نظامها و شبکه‌های اطلاع‌رسانی

در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی

فناوری اطلاعات، نظامها و شبکه‌های اطلاع‌رسانی	
علوم اجتماعی (دورهٔ پیش‌دانشگاهی رشتهٔ علوم انسانی)	جغرافیا (دورهٔ پیش‌دانشگاهی رشتهٔ علوم انسانی)

در مقوله نشر و حق مؤلف و اقتصاد اطلاعات، ۶ کتابی که در جدول ۸ آمده حاوی ۸ صفحه اطلاعات در این مقوله است. در این ۸ صفحه، از تمامی صفحات این کتابها اطلاعاتی در مورد تاریخچه چاپ و نشر، نخستین چاپخانه، حق مؤلف، رعایت حق مؤلف و اقتصاد اطلاعات تنها در یک یا دو بند از صفحه آمده است.

جدول ۸. مقوله‌های ردهٔ نشر و حق مؤلف و اقتصاد اطلاعات

در کتابهای درسی دورهٔ متوسطه و پیش‌دانشگاهی

نشر و حق مؤلف و اقتصاد اطلاعات		
جامعه‌شناسی ۲ (سال سوم دورهٔ متوسطه رشته علوم انسانی)	علوم اجتماعی (دورهٔ پیش‌دانشگاهی رشته علوم انسانی)	دین و زندگی (دورهٔ پیش‌دانشگاهی مشترک تمامی رشته‌ها)
تاریخ معاصر ایران (سال سوم دورهٔ متوسطه به جز رشته علوم انسانی)	تاریخ ایران و جهان ۱ (سال دوم دورهٔ متوسطه رشته علوم انسانی)	تاریخ ایران و جهان ۲ (سال سوم دورهٔ متوسطه رشته علوم انسانی)

در مقولهٔ مطالعه، کتابخوانی و سواد آموزی، جامعه اطلاعاتی و سواد اطلاعاتی، در سه کتابی که در جدول شماره ۹ آمده است، در ۵ صفحه اطلاعاتی در رابطه با این مقوله آمده که این اطلاعات به صورت جدول و متن است. در کتاب اقتصاد سال دوم رشته علوم انسانی، در جدولی، رابطهٔ بین نرخ بی‌سوادی بزرگسالان در کشورهای در حال توسعه ترسیم شده است. مقوله‌های مربوط به حوزه موضوعی سواد اطلاعاتی و جامعه اطلاعاتی در هیچ یک از کتابهای درسی

دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی بیان نشده است که انتظار می‌رود با توجه به اهمیت آنها، در نگارش جدید کتابها و تدوین سرفصلهای درسی، به این مقوله‌ها توجه بیشتری شود.

جدول ۹. مقوله‌های رده مطالعه، کتابخوانی و سوادآموزی، جامعه اطلاعاتی و سواد اطلاعاتی در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی

مطالعه، کتابخوانی و سوادآموزی، جامعه اطلاعاتی و سواد اطلاعاتی		
دین و زندگی دوره پیش‌دانشگاهی مشترک تمامی رشته‌ها)	اقتصاد (سال دوم دوره متوسطه رشته علوم انسانی)	زبان فارسی ۲ (سال دوم دوره متوسطه مشترک تمامی رشته‌ها)

گفتنی است، در رده‌های مدیریت در کتابخانه‌ها، حفاظت و نگهداری مواد و ساختمان و تجهیزات، ذخیره و بازیابی اطلاعات، حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی، مدیریت دانش، کتابسنجی و اطلاع‌سنجی هیچ مطلبی آورده نشده است. از بین این مقوله‌ها، دو مقوله مدیریت دانش، و کتابسنجی و اطلاع‌سنجی جزء مقوله‌های جدید در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی جدید بوده و نبود اطلاعاتی از این دو مقوله عادی به نظر می‌رسد، ولی در دیگر مقوله‌ها مثل حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی در کتاب «جامعه‌شناسی» سال سوم رشته علوم انسانی در صفحه ۱۱۱ این کتاب، در جدول طبقه‌بندی مشاغل که مشاغل را به ۷ گروه دسته‌بندی کرده، نامی از حرفه کتابداری و شغل کتابدار به میان نیامده است. همچنین، در کتاب «مطالعات اجتماعی» سال اول دوره متوسطه، موضوعی با عنوان «عوامل عمده در انتخاب شغل» مطرح است که باز هم نامی از حرفه کتابداری و شغل کتابدار به میان نیامده است. در مقوله ذخیره و بازیابی اطلاعات، با توجه به ورود محملهای جدید اطلاعاتی برای ثبت و ضبط اطلاعات، هیچ‌گونه مطلبی در کتابهای درسی در رابطه با این مقوله آورده نشده است.

سؤال دوم: میزان تکرار هر مقوله نسبت به مقوله‌های دیگر در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی شاخه نظری، به چه میزان است؟

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش مبنی بر میزان تکرار هر مقوله نسبت به مقوله‌های دیگر در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی شاخه نظری، در دو مقوله مرجع (کارمرجع، منابع مرجع، مصاحبه مرجع، خدمات مرجع، مهارتهای اطلاع‌یابی) و کلیات (شامل مبانی و مفاهیم اساسی، فلسفه، تاریخچه و اصول تحقیق کتابداری و اطلاع‌رسانی و...) به ترتیب با ۱۸ کتاب، و ۱۱ کتاب، میزان تکرار این دو مقوله نسبت به ۱۲ مقوله دیگر بیشتر است. در بین همین دو مقوله نیز در مقوله مرجع، منابع مرجع بسیار بیشتر از سایر جنبه‌های این مقوله و در رده کلیات، جنبه تاریخ و مسائل تاریخی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی مثل تأسیس کتابخانه‌ها، تاریخ خط و نگارش، انتشار اولین روزنامه‌ها بیش از دیگر جنبه‌های این رده در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی شاخه نظری، تکرار شده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با مشاهده و بررسی کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی شاخه نظری، مشخص شد که تقسیم مفاهیم موضوعات کتابداری و اطلاع‌رسانی در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی به درستی صورت نگرفته است. کتابهای درسی تخصصی و عمومی رشته علوم انسانی نسبت به سایر رشته‌ها به میزان بیشتری به موضوعات رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی اختصاص یافته است. از لحاظ تعداد دفعات پرداخته شده هر کتاب به موضوعات علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، کتاب «دین و زندگی» دوره پیش‌دانشگاهی مشترک تمامی رشته‌ها، با ۶ صفحه، رتبه اول را به خود اختصاص داده است. اما از لحاظ حجم اطلاعات پرداخته شده به موضوعات علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی کتاب «زبان فارسی» سال دوم مشترک

تمامی رشته‌ها با ۴۷ صفحه، رتبه اول را به خود اختصاص می‌دهد. همچنین، مقوله مرجع و کلیات در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی هم از نظر تعداد دفعات و هم از نظر حجمی که کتابهای درسی به آن پرداخته اند، بیش از دیگر مقوله‌ها در کتابهای درسی دوره دبیرستان و پیش‌دانشگاهی شاخه نظری، منعکس گردیده است.

گفتنی است، در کتابهای تاریخ در قسمت تاریخ فرهنگی، هیچ نامی از کتابخانه‌ها، تأسیس آنها و سایر مسائل تاریخی مربوط به آنها در دوره‌های مربوط نیامده است. فقط دو کتابخانه ربع رشیدی و نوح بن منصور سامانی معرفی شده که آن هم در کتابهای تاریخ بیان نشده است. چنانچه به دوره‌های تاریخی نگاه کنیم، کتابخانه‌های بسیار معروفی می‌بینیم، پیشنهاد می‌شود این کتابخانه‌ها معرفی و اطلاعات بیشتری درباره آنها ارائه شود.

از بین ۱۴ مقوله موضوعی در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، فقط در ۸ مقوله بر اساس چک لیست محتوای کتابهای درسی در کتابهای درسی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی شاخه نظری، مطلب آورده شده است و در ۶ مقوله موضوعی مدیریت در کتابخانه‌ها، حفاظت و نگهداری مواد و ساختمان و تجهیزات، ذخیره و بازیابی اطلاعات، حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی، مدیریت دانش، کتابسنجی و اطلاع‌سنجی، هیچ مطلبی آورده نشده است که به تجدید نظر و اصلاح در کتابهای درسی نیاز است.

در مقوله‌های دیگر در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، پیشنهاد می‌گردد اطلاعات کامل‌تر و پربرتری آورده شود. در مقوله انواع کتابخانه در بین کتابخانه‌های ملی، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، کتابخانه کنگره آمریکا، در بین کتابخانه‌های دانشگاهی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، در بین کتابخانه‌های عمومی، کتابخانه آستان قدس رضوی و در بین مراکز اطلاع‌رسانی،

مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری و مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، معرفی گردد.

همچنین، پیشنهاد می‌گردد در مقوله حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی در طرح رده‌بندی مشاغل، در کتابهای درسی، جایگاه شغل کتابدار مشخص گردد. در قسمت عوامل عمده در انتخاب شغل، نامی هم از این رشته به میان آید تا دانش‌آموزان با دید بهتری این رشته را انتخاب کنند و نگرش جامعه بخصوص دانش‌آموزان که آینده‌سازان این مملکت هستند در مورد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی و شغل کتابدار، بهبود یابد.

منابع

- شهبازی، وهاب (۱۳۷۳). «بررسی محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی و فارسی دوره ابتدائی از نظر انطباق با اهداف راهنمایی شغلی در این دوره از نظر رابرت هاپاک»، دانشگاه تربیت معلم تهران.
- محسنیان، سرور (۱۳۸۳). بررسی نقش کتابهای درسی در دوره‌های ابتدایی و راهنمایی تحصیلی در ترویج دانش‌آموزان به مطالعه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رودهن.
- نصر اصفهانی، احمد رضا؛ مریم فاتحی زاده و فاطمه فتحی (۱۳۸۳). «جایگاه مهارت‌های اجتماعی مورد نیاز دانش‌آموزان در کتاب‌های درسی عمومی دوره متوسطه». دانش‌ور: رفتار. سال یازدهم - شماره ۹. اسفند ۱۳۸۳.

- بورگ و همکاران (۱۹۹۶). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روانشناسی، ترجمه احمد رضا نصر و همکاران. تهران: انتشارات سمت و دانشگاه شهید بهشتی.

- عریضی، حمیدرضا و احمد عابدی (۱۳۸۲). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر حسب انگیزه پیشرفت. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، سال دوم، شماره ۵، پاییز ۱۳۸۲. ص ۳۰-۵۳.

- بیگدلی، زاهد و زویا آبام (۱۳۸۲). عوامل مؤثر بر انتخاب رشته تحصیلی و تغییر نگرش دانشجویان کتابداری و روانشناسی بالینی در دانشگاه شهید چمران اهواز. *فصلنامه کتابداری*. سال ششم، شماره ۲ (پیاپی ۲۲)، تابستان ۱۳۸۲. ج ۶، ش ۲. ص ۴۷-۶۶.

- یعقوبی، جعفر؛ علی اصغر میرزایی و اسماعیل کرمی دهکردی (۱۳۸۲). بررسی میزان انعکاس موضوع‌های منابع طبیعی در کتاب‌های درسی. *جنگل و مرتع*. شماره ۵۹. ص ۳۵-۳۷. تابستان ۱۳۸۲.

- رئیس دانا، فرخ لقا (۱۳۷۴). «تحقیق و بررسی محتوای برنامه درسی ریاضی دوره راهنمایی تحصیلی». *فصلنامه تعلیم و تربیت*. دوره ۱۱ شماره ۱ و ۲. ص ۸۶-۱۰۷. بهار و تابستان ۱۳۷۴. پیاپی ۴۱-۴۲.

- شکیبایان، طناز (۱۳۸۵). «بررسی شکل‌گیری هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی». *پژوهش‌های تربیتی*. دوره ۲. شماره ۳ و ۴. بهار-تابستان ۱۳۸۵. ص ۸۴-۶۹.

- فاضل، سهراب (۱۳۸۵). «جامعه‌پذیری و درونی‌سازی ارزش‌های دفاع مقدس: نقدی بر نقش ارزش‌های دفاع مقدس در کتاب‌های درسی». *فصلنامه سیاست دفاعی*. سال چهاردهم. شماره ۵۵. تابستان ۱۳۸۵.

- شیخاوندی، داور (۱۳۸۵). بازتاب هویت‌های جنسیتی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی آموزش ابتدایی و دوره راهنمایی تحصیلی. *فصلنامه تعلیم و تربیت*. شماره ۸۷. دوره ۲۲ شماره ۳. پاییز ۱۳۸۵. ص. ۹۳-۱۲۰

- منصوری، علی و آرزیتا فریدونی (۱۳۸۸). «تبلور هویت ملی در کتب درسی: بررسی محتوایی کتاب فارسی دوره ابتدایی». *مطالعات ملی*. سال دهم، شماره دوم. پیاپی ۳۸. ص ۲۷-۴۶.

- وزیری، اسماعیل (۱۳۸۲). «میزان شناخت و آگاهی دانشجویان کتابداری دانشگاه‌های دولتی سطح شهر تهران نسبت به رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی». ارائه شده در اولین همایش دانشجویی انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران با عنوان بازشناسی اجتماعی حرفه کتابداری در ایران ۱۲ خرداد ۱۳۸۲.

- Earl, babbie (۲۰۰۳); the practice of social research; ۱۰th edition, wads worth: Thomson learning.